

ИТАЛИЯ И БЪЛГАРСКОТО СЪЕДИНЕНИЕ

Симеон Симеонов

Пловдивската революция от 6/18 септември 1885 г., прибързано квалифицирана от някои западни издания като „оперетна“, всъщност проехтява като гръм от ясно небе върху застиналите във ваканционна лениост европейски дворове. Задава се политическа буря, която, макар и да е вече прогнозирана и дори моделирана с гарантирани компенсаторни механизми, поради самия факт, че се завихря извън рамките на планираната съгласуваност, заплашва с последици, еднакво драстични както за балканското, така и за европейското равновесие. Всъщност с преждевременното си раждане българският въпрос обезличава до голяма степен съдържателния подбор от мотиви и решения, скрепили Берлинския договор от 1878 г., което принуждава държавите, охраняващи неговата неприкосновеност, енергично да ги актуализират в зависимост от новите роли, предоставени им от текущия ход на събитията.

Във връзка с това Италия, която по това време смята себе си за страна, оцетена¹ от решенията на Берлинския конгрес, получава възможността, включвайки се в дипломатическия дебат по българската криза, да заяви и защити отново своите интереси на Балканите. Тази намеса претърпява сложна еволюция, като в българската историография се отделя по-голямо внимание на италианските усилия във втората фаза, а именно периода август 1886 — декември 1887 г.² Това е обяснимо, тъй като тези месеци фиксират времето на безспорно най-големите успехи на италианската външна политика в края на XIX в.

От друга страна, конкретно изследване по отношение на италианското участие в предходната фаза, фазата на Съединението и последиците от него, у нас все още липсва. Поради това, че авторите поставят естествения акцент върху политиката на т. нар. прякозаинтересовани сили (Русия, Англия, Австро-Унгария, Германия), действията на Италия се споменават мимоходом, като уточняващ цялостната картина детайл³. До голяма степен това се дължи на привидно неразличимата линия на политическо поведение, която Рим реализира най-вече в рамките на колективните инициативи. Отвъд тази привидност обаче се крият политически идеи и амбиции, които италианското правителство следва достатъчно интензивно от самото начало на българската криза. В този смисъл демонстрираните от него действия на съгласуваност с усилията на останалите държави не

би трябвало да се тълкуват само и единствено в границите на очакваната лоялност, но и в контекста на самостоятелните си характеристики, предопределили на практика положителния растеж в ефективността на италианската дипломация при по-сетнешния развой на събитията. Някои документи подхранват необходимостта да се погледне на италианската политика точно от споменатия ъгъл, което дава основание да се обособи и разработи конкретен научен проблем.

Позицията, от която тръгва Италия през есента на 1885 г., е като че ли по-стабилна в сравнение с позицията от 1878 г., но антифренските гаранции, получени при влизането ѝ в Тройния съюз през 1882 г., далеч не покриват подкрепата, която тя изисква от своите съюзници Германия и Австро-Унгария по посока на колониалните си и в частност на балканските си аспирации. Нежеланието на германския канцлер Отто фон Бисмарк да се гледа на съюза като на „приятелски кръг за завоевания“⁴ лишава Италия от германската „благословия“, докато в същото време Австро-Унгария в качеството си на германски партньор в Съюза на тримата императори получава сериозни преференции по отношение на своите балкански планове. Това обстоятелство, уязвяващо италианската политика в стратегически най-значимия за нея регион на Средиземноморието и Адриатика, подтиква Рим да поддържа линия, от една страна — на интензивна защита на статуквото в него, а от друга — на разширяване и стабилизиране на позициите си с оглед постигането на достатъчно ниво на подготвеност, в случай че това статукво бъде нарушено.

В този смисъл намесата на римския кабинет в българската криза може да се обясни с прецизирането на два основни мотива. На първо място — предотвратяване на възможността за разширяване на конфликта до мащабите на балканска или европейска война, тъй като такова развитие би облагодетелствувало преди всичко Австро-Унгария, а включването на Италия в нейна подкрепа според договорните задължения би било проява на политически мазохизъм. На второ място — Италия би имала своите шансове за трайно настаняване на Балканите само при политика на разумна и интензивна дипломация в условията на мирно урегулиране на възникналото напрежение. Би могъл да се изведе и един трети, по-особен мотив, а именно желанието да се осмисли дипломатическата интервенция като протекция на италианското обществено мнение в полза на българското Рисорджименто⁵. На практика пораждащото симпатии обстоятелство, че българското Съединение се явява съносител и продължител на най-ценното в идейно-политическите начала на италианските националноосвободителни и обединителни борби, има своето значение. Но в рамките на една реална политика емоционалната съпричастност винаги бива филтрирана през контекста на „държавния егоизъм“. В

действителност пробългарският нюанс намира своето място във външната политика на Рим, но този факт не би трябвало да се интерпретира извън обективните ползи, които носи българската кауза за италианските интереси.

Като се включва в дипломатическия обмен на мнения по българския въпрос, италианското правителство заявява, „че желае преди всичко запазването на статуквото в Изтока, което се основава на разпорежданията на Берлинския договор“. То се надява, „че сегашната криза ще може да се разреши без кръвопролития“, и допълва, „че ще се присъедини към всяка постъпка или мярка, която ще преследва постигането на тази двойна цел и би получила одобрението на Великите сили“⁶. Очевидно във встъпителната фаза на урегулирущите мероприятия Рим не се решава на нещо повече от политика на „присъединяване“ към постигнати вече еднородствия между останалите сили. Тази предпазливост несъмнено е продиктувана от съзнанието за все още периферния характер на италианското присъствие на Балканите, което обстоятелство обаче дипломатията се опитва да компенсира със заявеното желание за тясна съгласуваност с линията на виенския кабинет⁷. Така, търсейки близост с Австро-Унгария, Италия откровено обвързва нагласата си за подкрепа с надеждата, че бидейки пряко заинтересована и поради това — достатъчно отговорна за по-нататъшния развой на събитията, нейната партньорка в Тройния съюз ще се придържа към политика, обективно съответстваща и на италианските очаквания за мирен преход. Допълнителен аргумент в полза на подобен подход са и опасенията на Рим, произтичащи от огласената възможност в прицелна точка на претенции за Сърбия и Гърция да се окажат райони, към които Виена е болезнено чувствителна, а именно Македония и Стара Сърбия (Косово).⁸ Във връзка с това конкретната намеса на италианското правителство цели да обслужи преди всичко дипломатическите усилия за ограничаване на балканските размирици в границите на България и Източна Румелия. Римският кабинет подчертава готовността си да направи чрез своя представител в София постъпки към българското правителство в този дух „веднага след като императорското и кралско правителство (на Австро-Унгария) му съобщи, че всички сили са се присъединили към неговите съответни предложения“⁹.

В първите седмици на кризата обаче подобна консолидация на позициите се оказва невъзможна и това подтиква Италия да предприеме самостоятелни действия успоредно с усилията на другите сили. Към София и Атина са отправени енергични предупреждения за въздържаност и умереност, а във Виена отново е изразена готовност за присъединяване към колективен съвет в тази посока и спрямо Белград¹⁰. Междувременно добива популярност идеята на английския външен министър лорд Солзбъри за сключване на персонална уния между българския княз и

султана при запазен Органически устав. Макар че този проект е подкрепен от Бисмарк като средство за възпиране на Сърбия и Гърция, италианският външен министър граф Робилант го определя като неприемлив поради краткотрайния ефект, който би имал¹¹. От друга страна, той се обявява за запазването на княза, което е категоричен анонс за антируска ориентация в този аспект, без това да означава отдръпване от руските предложения за възстановяване на статуквото като цяло¹². Недочакало колективна инициатива, италианското правителство демонстрира коректна, но и достатъчно твърда позиция спрямо агресивната политика и на Сърбия. На 11/23 октомври 1885 г. граф Робилант изразява пред сръбския пълномощен министър в Рим Фрасанович своите симпатии към крал Милан, но също и намерението си да полага усилия за съхраняването на мира в съгласие с останалите Велики сили¹³.

На 24 октомври/5 ноември 1885 г. в Цариград се откриват заседанията на посланическа конференция, на която представителите на държавите, подписали Берлинския договор, трябва да изготвят единна програма за неутрализиране на последиците от пловдивската революция. Инструкциите, които италианският делегат граф Луиджи Корти получава в навечерието на този форум от своето правителство, съдържат две основни задачи: съхраняване на мира и зачитане на „действителните интереси на румелийското население с цел да се установи положение, което може да се поддържа там известно време¹⁴. До този момент Италия вече е заявила твърдата си позиция по отношение на мирните средства. Чрез турския посланик в Рим Михран ефенди италианското външно министерство чрез своя генерален секретар Джакомо Малвано предупреждава Високата порта, че неговата страна не е в състояние да заеме стимулираща позиция спрямо оплакванията, идващи от Цариград във връзка с пловдивските събития, т. е. Италия отказва да оторизира Турция да потуши със сила румелийското движение¹⁵. В същото време обаче Рим смята, че подобна идея би била ефикасно средство за натиск спрямо българите¹⁶. Като избира този начин за защита на „действителните интереси на румелийското население“, италианското правителство се обвързва плътно с антибългарската политика на Берлин, Виена и Петербург. На 25 октомври/6 ноември 1885 г. граф Корти и германският му колега Фон Радовиц застават зад предложението на руския посланик Нелидов за „формално възвръщане на статуквото“. Няколко дни по-късно, на 31 октомври/12 ноември, Русия, Австро-Унгария, Германия и съответно Италия, макар и с известни уговорки, гласуват за петте турски предложения, издържани в същия дух¹⁷. Подтикът за това безотказно асоцииране на Рим се съдържа в допълнителната инструкция, изпратена в Цариград от Малвано, указваща единодействие преди всичко с Германия. В качеството си на арбитър между Русия и Австро-Унгария на Балканите, единствено тя, по преценката на

италианското правителство, е в състояние да гарантира трайно мира¹⁸. Този аргумент обаче се оказва натоварен с твърде много рискове, тъй като линията на Бисмарковата политика в момента цели задълбочаване на англо-руското неразбирателство, а това нагнетява опасността от конфликт в региона¹⁹.

Така или иначе категоричното противодействие на Англия, подкрепено и от Франция, в османската столица обрича на неуспех усилията на останалите сили да изработят проект за омиротворяване на база статукво анте. Тази липса на единство се тълкува в Белград като безсилие и дори отстъпление пред българския бунт, а това според сръбския монарх е достатъчно основание, за да предприеме агресия срещу Княжеството.

Сръбско-българската война избухва на 2/14 ноември 1885 г. и този факт се оказва далеч не неочакван за прякозаинтересованите държави. Австро-Унгария, Германия и Русия вече са обсъдили подобна евентуалност и според тях една локална война между двете балкански държавици, без директно посегателство върху турски територии и с оглед неминуемата победа на Сърбия, неизбежно би имала отрезвяващ ефект спрямо българското упорство. Показателна в това отношение е позицията на Русия. „В името на договора — заявява руският външен министър Гирс — Сърбия би могла да бъде призвана да се оттегли от България само ако България се оттегли от Румелия“²⁰.

По ред причини реакцията на Италия се отличава рязко от реакцията на споменатите сили. На 2/14 ноември, когато Фрасанович съобщава в Рим, че Сърбия се намира в състояние на война с България, граф Робилант отказва какъвто и да е коментар и нарежда на своите агенти в София (Сонац) и в Белград (Де ла Тур) да запазят крайна въздържаност. Същия ден италианското правителство се обръща официално към Високата порта с апел да не се намесва във войната срещу Сърбия, макар че има това право в качеството си на български съюзен²¹. Тази инициатива обаче не носи формалния характер на аналогичните обръщения, направени от останалите сили. Те за разлика от Италия са наясно, че Турция не би предприела подобен ход без предварителни консултации. Всъщност, останал извън големия задкулисен „пазарлък“ между трите империи, италианският кабинет с право тълкува войната като ново, много по-опасно нарушение на Берлинския договор, което, ако се превърне в повод и за турска намеса, окончателно би дебалансирано равновесната ситуация на Балканите. В този смисъл за Италия войната се оказва не само неочаквана, но и недопустима, а съществен дял от вината за това положение Рим открива в политиката на Виена. Пред австроунгарския посланик в италианската столица — Лудолф — граф Робилант заявява, „че сръбско-българският конфликт рано или късно ще доведе до война между Русия и Австро-Унгария и че следователно негово задължение е да предпази Ита-

лия от въвличането ѝ в такава война и да ѝ осигури възможност за свободно вземане на решения“. Външният министър подчертава, че тази война е „създава такава положение, което дава право на Италия да не се счита обвързана със споразумението с трите императорски двора, поради което той смята конференцията за пропаднала“. И някак тъжно, по думите на Лудолф, Робилант упреква Виена: „Вие можехте да ни избавите от тези затруднения, тъй като аз все още смятам, че ако бяхте пожелали, можехте да въздържите сърбите“²².

Като преодолява шока от „лошата вест“, в следващите дни граф Робилант смекчава своята позиция. Той постепенно се оставя да бъде убеден, че „съгласието с императорските сили остава за Италия единственият правилен път, за да спести и на себе си, и на Европа по-големи усложнения“. Когато обаче е подтикнат да декларира отново готовността си да продължи и занаяпред предано да сътрудничи по вече поетия път, министърът добавя, че „както се разбира от само себе си, запазването на Берлинския договор и възстановяването на предишното статукво трябва да се разпростре и върху Сърбия, евентуално и върху Гърция“²³. Очевидно изхождайки от подозрението за толериращата роля на Виена спрямо действията на Белград, ръководителят на италианската дипломация изрично подчертава презумпцията, която би осмислила бъдещото асоцииране на Италия с останалите сили, а тя е отказ от подкрепа в полза на Сърбия независимо от мотивите, жертвите и претенциите, които би предявила в тяхно име след очакваната победа. Така, всъщност предусетил поредния опит за „изплъзване“ на австрийската политика в посока, неблагоприятна за италианските интереси, граф Робилант подсказва за намерението си да се откаже от практиката на безрезервно присъединяване към инициативите на Виена, без с това да нарушава логиката на своето политическо поведение. Във връзка с това Италия застава зад предложението конференцията в Цариград да продължи своята работа, още повече че предвид трудната ситуация, в която изпада княз Александър след сръбската инвазия, Англия проявява склонност към компромисни действия²⁴.

Неочакваният обрат в хода на войната обаче рязко променя състоянието на преговорите в турската столица. Мотивиран от успешната контраофанзива на българите, английският представител У. Уайт отново заема деструктивна позиция спрямо програмата на трите империи. В тази кризисна за тях обстановка Рим осъзнава повишената стойност на своята подкрепа и не пропуска възможността да си осигури терен за една отчетлива и самостоятелна намеса в дипломатическите усилия. В доклад от 18/30 ноември на германския посланик във Виена Ройс до Бисмарк се констатира, че по време на първата си визита при австроунгарския външен министър Калноки новоназначеният посланик на Италия граф Константино Нигра изразил „най-категорични уверения за приятелството на Ита-

лия към Австро-Унгария и Германия, добавяйки, че неговото правителство ще се съобразява винаги с удоволствие с императорските сили“. Също така той изразява желание и от австрийска страна да бъде направено необходимото, за да се улесни граф Робилант при провеждането на такава политика. „Поради това — продължава Ройс — италианският министър на външните работи помолил, ако се състоят важни преговори между императорските сили, на които желяем и участието на Италия, последната да бъде своевременно уведомена. Италия желяе също така да изразява своите възгледи така, че италианското правителство да не изглежда в очите на собствената си страна като че ли следва слепешката онова, което му бъде наредено от нас“²⁵.

Не е трудно отвъд тази дипломатическа фразеология да се долови ялната амбиция на италианския кабинет за доближаване до статута на равнопоставен партньор в рамките на източната проблематика. Изричните желяния за право на информация и свобода на решенията подсказват за намерението на Рим да интерпретира своите ангажменти оттук насетне преобладаващо в контекста на все по-реалното си и разширяващо се присъствие на Балканите. А доколко Робилант е избрал подходящия момент за тази своя интервенция, може да се съди по думите на самия Калноки, цитирани в същия доклад: „Във всяко едно отношение е много важно Италия при сегашните ориенталски смутове да върви с нас, защото по такъв начин ще се предотврати едно нежелателно групиране, което сега толкова често разделя мнението на силите на две части. Ако Италия върви с нас, това ще улесни френското правителство да се присъедини към нас и групата на западните сили не би изпъквала повече изолирано от останалата маса и няма да ни причинява трудности при нашата миротворна дейност“. Същата процедура според Ройс се е разиграла и в Берлин, където Бисмарк е бил принуден да откликне по сходен начин на италианските претенции²⁶.

Достигнали до единното мнение, че в новите условия е безполезно по-нататъшното конфериране в Цариград, трите империи и Италия подтикват Турция към енергични действия в Източна Румелия като последна възможност за възстановяване на нейния авторитет в тази провинция. Вследствие на това на 17/29 ноември 1885 г. Портата представя на султана настоятелно искане за срочно изпращане на турска делегация в Пловдив, която чрез прокламация да подготви населението за пристигането на турски комисар. Планира се последният да замине първоначално за Одрин, където да изчака по-нататъшни нареждания и евентуално да подготви военна демонстрация. Султанът одобрява първото предложение, но по отношение на второто си запазва правото да вземе допълнително решение²⁷. Причината за това колебание се крие в разногласията, които се появяват между силите във връзка с естеството на турската намеса. Докато

Русия настоява за демонстрация на военна заплаха като единствено вече средство да се пречупи нарасналото самочувствие на българите, Австро-Унгария и Италия отхвърлят категорично подобно решение. При все че не стимулира към успех османската инициатива, тази позиция е мотивирана до голяма степен от взривоопасната обстановка на Балканите и кореспондира пряко с усилията за трайно омиротворяване на сръбско-българската граница. Там след мисията на пълномощния министър на Австро-Унгария в Сърбия граф Кевенхюлер в Главната квартира на българската армия от 16/28 ноември военните действия са преустановени, но опитите да се постигне примирие се оказват безплодни поради претенциите, предявявани и от двете страни. Така към напрежението, което се запазва на фронта, се наслагват и все по-реалните заплахи от юг, където сред струпаните по румелийската граница османски части агресивните настроения достигат критичната си точка.

Във връзка с това на 20 ноември/1 декември граф Робилант пише на Корти: „Ние не възнамеряваме да съветваме Високата порта да нахлува с войска в Румелия. Признаваме, че на нея се пада правото да възстанови, също и с оръжие, порядъка, утвърден за тази провинция от Берлинския договор, но при евентуална военна акция от нейна страна ние ще запазим абсолютна съдържаност..., а ако се стигне до проливане на кръв, ние не ще можем да споделим отговорността“²⁸. При това Италия подкрепя мисията на двамата пратеници в Румелия — Лебиб ефенди и Гадбан ефенди — но съгласно инструкциите, получени от Рим, италианският консул в Пловдив Агостино Карпани недвусмислено им заявява, че това съдействие ще бъде прекратено в случай на военна акция от турска страна²⁹.

Успоредно с тези събития италианската дипломация полага немалко усилия да се включи със своя инициатива и в трудния процес по постигане на примирието между българи и сърби. По нареждане на Робилант Константино Нигра внушава във Виена идеята да се излъчи комисия от военните аташета на силите в австрийската столица, която да се ангажира с посреднически функции по този проблем³⁰. Усърдието на Рим обективно работи в противовес и на все по-смущаващата амбиция на Калноки да намеси Австро-Унгария, планирайки в случай на нова българска офанзива на запад да нахлуе и окупира Сърбия³¹. Категоричните обструкции на Бисмарк обаче бързо неутрализират тази тенденция в австрийската политика и Виена е принудена да съдействува в посоката, подсказана от италианското предложение³². Не след дълго комисията е вече факт и на 6/18 декември тя започва своята работа. Несъгласията, които предявява българската страна към нея и като форма на посредничество, и като съдържание на решенията ѝ, имат основание предвид очевидната подкрепа, която оказват на Сърбия представителите на Австро-Унгария и Германия. В това отношение Италия се опитва да играе балансираща роля и заедно

с останалите сили застъпва българската кауза. Особено активен в този смисъл е председателят на комисията, италианският военен аташе във Виена, подполковник А. Черути, който по думите на Кр. Крачунов неведнъж се изказва с твърде враждебен тон за сръбските претенции³³.

Много внимателно се анализират в Рим и различните варианти за разрешаване на румелийската криза, лансирани от европейските сили. Известно е, че по това време Англия се връща към идеята си за персонална уния между султана и българския княз Александър. Русия от своя страна препоръчва административна уния, а Австро-Унгария и Германия се ориентират към преки турско-български преговори без предварително посочена формула. Очевидната зависимост на тези идеи от тесните интереси, които всяка една сила се стреми да защити в ущърб на останалите, най-вече непримиримото руско-английско противостояне по въпроса за статута и бъдещето на княза, дават основание на граф Робилант да интервенира със собствена инициатива. Проектът му в общи линии предвижда персонална уния между Княжество България и Източна Румелия с дуалистична конституция, сходна с конституцията на Австро-Унгария и акцентираща върху идеите за общ княз, обща армия и външна политика; отделна администрация по всички въпроси от вътрешно естество; запазен турски суверенитет³⁴. Нито Русия, нито Австро-Унгария обаче проявяват склонност да обсъждат този проект. Гирс опонира с формалния довод, че веднъж реализирало Съединението, румелийското население едва ли би се съгласило на някакъв полувариант. Реакцията на Калноки е сходна. Като прогнозира неизбежността двете области да се обединят и във финансово-търговско, т. е. административно отношение, австроунгарският външен министър вижда в проекта един скрит радикализъм, който според него не би бил по вкуса на никоя от силите, включително и на Портата. Независимо от спорните моменти в това предположение обаче самата лекота, с която Виена и Петербург отказват да му отделят време дори за едно съвместно „приятелско разглеждане“, определено говори за неохотата на тези две сили да посрещнат инициативи от страна, която по думите на Робилант „не попада под подозрението, че преследва специални намерения“³⁵.

Провалът на италианския опит за посредничество до голяма степен може да се обясни и с все по-интензивния натиск, който империите и Англия упражняват върху Високата порта с цел да ориентират изходните ѝ решения в посока, максимално благоприятна за всяка една от тях. Всъщност желанието за координация между силите остава за дълго време само във формалните рамки на дипломатическия етикет. Това се отразява както върху хода на преговорите по примирието, започнати на 9/21 декември 1885 г., така и на турско-българските усилия за разрешаване на румелийската криза, обричайки ги на бавна и мъчителна еволюция. В тази напрегната обстановка шансът на Италия да съхрани активната си позиция е

преди всичко в неотклонното поддържане на мироопазващата си политическа линия, комбинирана с настойчиво стимулиране и ускоряване на процесите на съгласуваност между силите.

На 30 декември/11 януари 1886 г. Рим се присъединява към колективната нота на Великите сили, инициирана от Русия и насочена към Атина, Белград и София, с настояване да се предприеме демобилизация. Съществуващото недоверие между балканските държави обаче, подхранено и от нежеланието на Турция да се съобрази с апела на Европа, обрича нотата на неуспех. Напрежението на Балканите се запазва, а в началото на януари дори ескалира със заплахата на Гърция да атакува Османската империя по море. Първи реагират на това ново усложнение Англия и Италия. Робилант приема английското предложение за предупреждение към Атина с всичките му последици (изпращане на военни кораби, употреба на сила и пр.), без да изчака решенията на другите сили. Тази енергичност на италианския външен министър според коментара на Лудолф е продиктувана от „политическото значение и от отражението, което това би оказало върху суверенитета на неговата страна, ако Италия се присъедини по този начин за първи път към една морска проява в Средиземно море на страната на Англия“³⁶. Извън явнителността на австроунгарския дипломат, разбира се, остава средиземноморският приоритет в италианската външна политика, който от само себе си обяснява логиката на споменатото решение. Така или иначе, последвалата намеса и на останалите сили не носи успех, поради което гръцкото агресивно поведение се запазва като усложняващ обстоятелствата фактор.

Италианското правителство не спира да следи с внимание информацията по отношение и на директните турско-български преговори, които се провеждат през януари с активното настойничество на Англия, Австро-Унгария и Германия. Очакваните в този смисъл възражения от страна на Русия обаче не подхранват у Робилант големи надежди за позитивна и скорошна развръзка, което според него не би било от полза и за бъдещите сръбско-български мирни преговори. Въпреки това опитите му да подтикне силите отново да вземат румелийския проблем в свои ръце завършват без резултат³⁷. Първият вариант на турско-българската спогодба става известен на 20 януари/1 февруари 1886 г. и Рим го посреща с умерен оптимизъм. Граф Робилант смята, че спогодбата „благоприятствува мира, защото тя вероятно ще направи княз Александър по-отстъпчив спрямо Сърбия, а последната ще е по-малко засегната, тъй като основните положения на Берлинския договор поне засега се запазват“. Затова той желае спогодбата да не срещне пречки от страна на Великите сили³⁸. Тези в частност разумни аргументи и пожелания обаче не биха могли да замаскират проанглийската тенденция, заложена в съдържанието на проектодокумента. Очевидно е намерението чрез него да се даде удовлетворение преди

всичко на княжеските персонални амбиции, а също така да се потърсят и определени военностратегически предимства в полза на договарящите се страни. Освен уязвяването на руските позиции, така подредените приоритети в споразумението ограничават драстично и държавния суверенитет на България. По думите на Ал. Богориди „не автономната област Румелия се е въздигнала до положението на Княжество България, не даже надлежните права на двете страни под един общ наследствен или до живот назначен господар са завардени, а полунезависимото княжество се е понижило до положение на привилегированата област Румелия“³⁹. Съзряла в това обстоятелство възможност да укрепи влиянието си в региона за сметка на английските протекции, Русия не закъснява със своите възражения и поставя началото на двумесечен натиск към Цариград и Европа.

Тази поредна компликация в междудържавните отношения подхранва агресивните начала в политиката на Белград и Атина, като в дипломатическите среди дори се лансира спекулативната прогноза за неизбежна война на Балканите през идващата пролет⁴⁰. В тази атмосфера на нарастваща несигурност развоят на започналите на 21 януари/3 февруари в Букурещ сръбско-български мирни преговори поема в негативна за българите посока. Усилията на София да „разиграе“ искането си за военна контрибуция като средство за натиск по отношение на най-важния въпрос — за Съединението, търпят неуспех. В това отношение и Италия, която по принцип е склонна да поддържа антисръбска линия на поведение, се дистанцира от българските внушения. Граф Робилант заявява, че би защитил от първа инстанция легитимното право на България да получи обезщетение, ако не е бил убеден, че е по-уместно да се откаже от подобна стъпка в полза на постигането на задоволителен мир⁴¹. Нещо повече — италианският пълномощен министър в Букурещ граф Джузепе Торниели в качеството си на доайен на дипломатическия корпус в румънската столица и не без настоятелните инструкции на Робилант се ангажира активно с инициативи за координиране и уплътняване на дипломатическия натиск с цел ускоряване на преговорите⁴². Особено силен става той след 3/15 февруари, когато, предизвикан от застрашителната дислокация на сръбски войски, княз Александър заповядва поредна мобилизация в Източна Румелия и концентрация на новите части по сръбската граница. В крайна сметка мирът е подписан на 19 февруари/3 март 1886 г., но поради несекващите военни приготовления ситуацията в региона остава неизменно взривоопасна.

Междувременно, с падането на консервативното правителство в Лондон през февруари, шансовете на Петербург да наложи своята редакция на турско-българската спогодба се увеличават. Новият кабинет на Гладстон бързо се поддава на руския натиск⁴³. С активното съдействие на Фон Радовиц и граф Корти У. Уайт успява да убеди Високата порта в необхо-

димостта от премахване на клаузата за военна взаимопомощ. Не така лесно постижима се оказва обаче консенсусната формула по отношение статута на княза. Модифицираният вариант, поддържан от Русия, заличава името на Александър Батенберг, но предвижда и условието мандатът на българския княз като генерал-губернатор на Източна Румелия да бъде подновяван в съответствие с чл. 17 на Берлинския договор, т. е. с одобрението на Великите сили. Очевидната опасност неговата персона да се превръща на всеки 5 години в заложник на чужди интереси, подтиква княз Александър да заяви категоричния си протест в Цариград.

В този момент на нова нестабилност Италия опитва поредно посредничество, като се намесва (подкрепена и от Англия) със своя редакция на член I-ви от споразумението. Текстът гласи: „Генерал-губернаторството на Източна Румелия ще бъде поверено на княза, управляващ България“⁴⁴. Компромисният елемент, заложен в него, предвижда наред със заличаване името на княза (съгласно искането на Русия) да му се осигури неограничено във времето управление. На практика това е формула, вече обсъждана и одобрена от кабинетите, но изоставена поради категоричния отказ на султана да се присъедини към нея. Този път, неочаквано за Робилант, тя е загърбена и от останалите сили. „Между другите представители — пише Нелидов — тези на Германия и Австрия са на същата позиция като мен, т. е., ако Портата се съгласи да подпише протокола, приет от силите, те биха били готови да направят същото, без да държат сметка за опозицията на княза на България“⁴⁵.

В този смисъл инициативата на Италия, тълкувана във време на тотална руска дипломатическа преса като проява на симпатия към Батенберг, се оказва предварително обречена на неуспех. „Грижата на Русия, изтъква руският посланик в Лондон Стаал, е за достойнството на Европа, чийто авторитет би могъл само да се изхаби под въздействието на тези непрестанни извъртания“⁴⁶. Естествено той визира римската намеса и това е като че ли достатъчно силен аргумент, който много скоро „пречупва“ и английската позиция. При това положение, поканен от руския посланик в Рим барон Укскюл да се присъедини към предложението на неговото правителство, граф Робилант е принуден да отстъпи. „Бих бил склонен, заявява той, и сега да подкрепя желанието на княз Александър, отдавайки предпочитание на милостивата формула, чрез която управлението на Румелия би било чисто и просто възложено от Негово императорско величество султана на българския княз... Но ако всички останали кабинети възнамеряват да се придържат към формулата, която е в съответствие с Берлинския договор, и Италия не ще се забави да се присъедини“⁴⁷.

На 24 март/5 април 1886 г. в Цариград е подписан т. нар. Акт за спогодбата относително работите на Източна Румелия, известен още като Топханенския акт. Без да се бавят, представителите на Великите сили

приподписват този документ и с това слагат край на изнурителните, седем-месечни дебати. Голямото стълкновение е избегнато, но тенденциите в международните отношения, които се връзват болезнено в невралгичното политическо тяло на Балканите, не заглъхват, а се стаяват за една посетнешна развръзка. Българската криза тепърва ще се задълбочава и в този смисъл италианското участие в разгледания период би могло да се тълкува като своеобразно „напипване“ на дипломатическите възможности и модели за удовлетворяване на крайната цел: трайно настаняване в Европейския югоизток. Италианското правителство се включва в дипломатическите усилия с предпазливото намерение да следва единодействията на прякозаинтересованите страни. Тази предпазливост много скоро е изместена от интензивни, самостоятелни действия в подкрепа на онази тенденция в политическите търсения, която стои най-близо до италианските очаквания, а именно възстановяване на статуквото по мирен път. Провалът на тази програма в Цариград обаче, и най-вече неочакваната за Италия сръбско-българска война, радикализират участието ѝ в рамките на единните за трите империи мероприятия: политиката на „присъединяване“ прераства в амбиция за едно по-самостоятелно и отчетливо вписване на Рим в балканската проблематика. Подтикната от разнопосоочието в стремежите на Великите сили да ориентират процесите в своя полза, италианската дипломация се нагърбва с посреднически функции, опитвайки се да стане изразител и ускорител на европейското асоциирано действие. Недоверието обаче, с което посрещат тези ѝ аспирации страни като Австро-Унгария и Русия, потвърждава специфичното за Балканите обстоятелство, според което политическият прагматизъм и добрата воля, проявени извън контекста на дяловото влияние в региона, са лишени от ефективна стойност. Във връзка с това по-приемливата за Италия алтернатива се оказва не склонността за подхранване или експлоатиране на чужд авторитет /бил той на Англия, Австро-Унгария или Германия/, изявена в определени моменти, а по-скоро сдобиването ѝ с гарантиран, собствен приоритет в балканските работи.

Това е предизвикателството, което остава открито за Рим след подписването на Топханенския акт през пролетта на 1886 г. Не след дълго обаче то ще получи своето удовлетворително решение. През февруари 1887 г. при подновяването на Тройния съюз и с включването на Италия в Средиземноморската антанта съответно Австро-Унгария, Германия и Англия ще бъдат принудени да признаят и гарантират предявените от Рим приоритети не само на Балканите, но и в Средиземноморието като цяло.

БЕЛЕЖКИ

¹ От средата на 70-те години на XIX в., с избухването на Източната криза и дискутираната във връзка с това в Европа възможност за анексия на Босна и Херцеговина, у италианското общество се възражда т. нар. „надежда за компенсации“ (проект на Ч. Балбо от 40-те години на века). Тя обвързва евентуалното териториално разширение на двуединната монархия в посока юг—югоизток с отстъпването от нейна страна на Италия на част от неосвободените земи (*Italia irritanda*) Тренто и Триест. През 1876 г. италианската дипломация поставя въпроса във Виена, но австроунгарският външен министър Андраши категорично отказва подобна сделка. Известно е, че две години по-късно, на Берлинския конгрес, Австро-Унгария си издействува окупация не само на Босна и Херцеговина, но и на Новопазарския санджак. Така тя реализира своето решително проникване на Балканите, без при това да направи никакви отстъпки на останалата в изолация Италия. В резултат на това там се утвърждава т. нар. иридентистко движение. По-подробно вж. **Канделоро, Дж.** История современной Италии. Т. 6. М., 1975, с. 141—158.

² **Крачунов, Кр.** Дипломатична история на България (1886—1915). Т. 1. Великите държави и България (1886—1887). С., 1928; **Мишев, Р.** Австро-Унгария и България 1879—1894. Политически отношения. С., 1988; **Паптев, А.** Англия срещу Русия на Балканите 1879—1894. С., 1972; **Паптев, А., Р. Мишев.** България и Средиземноморски съглашения 1887 года. — В: *Etudes historiques*, Т. IX, 1979; **Папайотов, И.** Великите сили и българският въпрос (1886—1896). С., 1941.

³ **Дамьянов, С.** Европейската дипломация и Букурещкият мир от 19 февруари/3 март 1886 г. — Военноистор. сборник, 1985, № 4, с. 48—65; **Димитров, И.** Епоха 1885. Исторически очерк за Съединението на Северна и Южна България. С., 1995; **Крачунов, Кр.** Дипломатическа история на Сръбско-българската война (1885—1886). С., 1921; **Митев, И.** Съединението 1885. Пловдив, 1985; **Стателова, Е., А. Паптев.** Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885 година. С., 1995; **Стателова, Е.** В защита на Съединението. — В: История на българската дипломация 1879—1913 г. С., 1994.

⁴ **Ротшгейн, Ф. А.** Международные отношения в конце XIX века. М. Л., 1960, с. 51.

⁵ **Guida, F.** La crisi bulgaro-rumeliota (1885—1887): una rivincita italiana. — В: България, Италия и Балканите. БАН, С., 1988, с. 263.

⁶ Съединението на Северна и Южна България и Сръбско-българската война. Дипломатически документи 1885—1886. С., 1989, № 12, с. 111.

⁷ Пак там.

⁸ **Лалков, М.** Австро-Унгарската дипломация и Сръбско-българската война 1885 г. — Военноистор. сборник, 1985, № 4, с. 135.

⁹ Съединението на Северна и Южна България..., № 123, с. 120.

¹⁰ Пак там, № 151, с. 151, № 177, с. 175, № 192, с. 193.

¹¹ Пак там, № 167, с. 167.

¹² Пак там, № 171, с. 171.

¹³ **Guida, F.** *Op. cit.*, p. 266.

¹⁴ **Дерменджиев, Хр. П.** Медальът, с който е награждено знамето на италианските доброволци в Сръбско-българската война 1885 г. — Векове, 1985, № 6, с. 7.

¹⁵ **Guida, F.** *Op. cit.*, p. 266.

- ¹⁶ Съединението на Северна и Южна България..., № 273, с. 266.
- ¹⁷ Стателова, Е. Пос. съч., с. 67—69.
- ¹⁸ Guida, F. Op. cit., p. 266.
- ¹⁹ Стателова, Е. Пос. съч., с. 69.
- ²⁰ Съединението на Северна и Южна България..., № 207, с. 203, № 226, с. 218, № 229, с. 221, № 232, с. 224, № 302, с. 292, № 318, с. 307, № 319, с. 308, № 326, с. 316.
- ²¹ Guida, F. Op. cit., p. 266—267.
- ²² Съединението на Северна и Южна България..., № 325, с. 313.
- ²³ Пак там.
- ²⁴ Пак там, № 326, с. 315, № 336, с. 325.
- ²⁵ Пак там, № 360, с. 348.
- ²⁶ Пак там.
- ²⁷ Пак там, № 362, с. 350.
- ²⁸ Guida, F. Op. cit., p. 267.
- ²⁹ Ibidem.
- ³⁰ Съединението на Северна и Южна България..., № 379, с. 366.
- ³¹ Пак там, № 382, с. 368.
- ³² Пак там, № 388, с. 372, № 399, с. 385.
- ³³ Крачунов, Кр. Дипломатическа история..., с. 33.
- ³⁴ Съединението на Северна и Южна България..., № 418, с. 406.
- ³⁵ Пак там.
- ³⁶ Пак там, № 459, с. 451.
- ³⁷ Пак там.
- ³⁸ Пак там, № 483, с. 477.
- ³⁹ Съединението 1885. Сборник документи 1878-1886. С., 1985, № 559, с. 586.
- ⁴⁰ Съединението на Северна и Южна България..., № 486, с. 480.
- ⁴¹ Guida, F. Op. cit., p. 270.
- ⁴² Съединението на Северна и Южна България..., № 511, с. 504.
- ⁴³ Паптев, А. Пос. съч., с. 122—123.
- ⁴⁴ Съединението на Северна и Южна България..., № 564, с. 556.
- ⁴⁵ Пак там.
- ⁴⁶ Пак там, № 567, с. 561.
- ⁴⁷ Guida, F. Op. cit., p. 272.